

Janina Skotnicka

Dział Sztuki Ludowej

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 20, 277-282

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

2. *Kalendarz dla wsi i miast na rok zwyczajny 1919*. „Jutrzenka”. Wydany nakładem Księgarni Leona Idzikowskiego w Kijowie, 1918/1919; papier, druk, 24 x 16 cm; nr inw. MNKi/H/5378; dar Elżbiety Postoły z Kielc
3. *Jednodniówka 4 ppleg.*, „W dzień święta pułkowego”, Warszawa 1924, 8 ss.; papier, druk, 31 x 21 cm; nr inw. MNKi/H/5379; dar Bronisława Machury z Kielc, 1997
4. „Czwartak” nr 1, Warszawa 1937, ss. 16; papier, druk 29,5 x 21 cm; nr inw. MNKi/H/5380; dar Bronisława Machury z Kielc, 1997
5. „Objak”, Kielce 1928, 78 ss.; rękopis powielany, 23 x 19 cm; nr inw. MNKi/H/5381; dar Bronisława Machury z Kielc, 1997.

Prasa

1. „Gazeta Wolnych Ludzi CDN” Kielce 1985, nr 26, k. 2; druk powielany, papier, 29,7 x 21 cm; nr inw. MNKi/H/5364; dar Janusza Kuczyńskiego z Kielc, 1996
2. „Merkuriusz Polski Ordynaryjny” Warszawa 1938, nr 18, 25, 26, 29, 30, 31, 32, ss. 32; papier, druk, 26 x 16,5 cm; nr inw. MNKi/H/5376/1-7; dar Elżbiety Postoły z Kielc, 1997
3. „Myśl Niepodległa” Warszawa 1920, nr 503, 524; Warszawa 1921, nr 539, 570, ss. 16; papier, druk, 23 x 16 cm; nr inw. MNKi/H/5377/1-4; dar Elżbiety Postoły z Kielc, 1997.

Jan Główka

DZIAŁ SZTUKI LUDOWEJ

1996-1997

W latach 1996-1997 zbiory Działu Sztuki Ludowej powiększyły się o 40 pozycji inwentarzowych. Są to głównie dary (31 poz.), pozostałe obiekty (9 poz.) pochodzą z pozysku własnego. W porównaniu z ubiegłymi latami przyjęliśmy mniej nowych obiektów – 13 obrazów i 18 rzeźb, ale za to znakomitego autorstwa. Są to prace niezwykłych już artystów o niezwykłej osobowości: Marianny Wiśnios, Józefa Firmanteo i Jana Bernasiewicza. Wszyscy troje znaleźli miejsce w książce Aleksandra Jackowskiego *Sztuka zwana naiwną*¹, wśród najwybitniejszych przedstawicieli sztuki nieprofesjonalnej w Polsce.

Twórczość Marianny Wiśnios (1909-1996)² należy do najciekawszych zjawisk artystycznych z pogranicza sztuki ludowej i naiwnej. Przekazana przez artystkę na rok przed śmiercią kolekcja 12 malowideł pochodzi z różnych okresów jej twórczości: z połowy lat 70., 80. i 90. Wszystkie obrazy o tematyce głównie religijnej namalowane są na białym kartonie, w typowej dla tej twórczyni technice mieszanej (szkicowane ołówkiem, malowane kredkami, akwarelami, farbami olejnymi, flamastrami).

Na szczególną uwagę zasługuje obraz o wyjątkowych walorach malarskich, zatytułowany *Ucieczka do Egiptu* (50 x 70; MNKi/E/5424). Na pierwszym planie znajduje się Święta Rodzina przedstawiona zgodnie z wzorcem ikonograficznym: na osiołku prowadzonym przez św. Józefa siedzi Matka Boska z Dzieciątkiem. Scena ta umieszczona została na tle malarsko potraktowanego krajobrazu. Dołem – pas zielonawej, kamienistej drogi, powyżej pas brunatnej ziemi, w górze – złociste od słońca

¹ A. Jackowski *Sztuka zwana naiwną*. Warszawa 1995.

² B. Erber *Malarstwo Marianny Wiśnios. Katalog wystawy*. Kielce 1988; *Malarstwo Marianny Wiśnios ze wsi Rataje koło Wąchocka* (katalog wystawy). Red. Z. Kamiński, M. Szewczuk. Radom 1994.

Ryc. 18. Marianna Wiśnios, *Ucieczka do Egiptu*, 1980, nr inw. MNKi/E/5424

wysokie góry z kępami zielonych krzewów. Między górami – kłębią się niespokojne chmury namalowane w tonacji liliowo-niebieskawo-szarej.

Kolejny obraz tej autorki *Kuszenie Pana Jezusa* (60,5 x 51,5; MNKi/E/5421) wyróżnia się oryginalną kompozycją. Płaszczyzna obrazu podzielona jest umownie na dwie części o całkiem odmiennej poetyce. Lewą stronę kompozycji wypełnia rysunkowo potraktowana sylweta fantastycznej budowli (świątyni) zwieńczonej wieżyczką. Na jej szczycie umieściła artystka okazałą postać Pana Jezusa wyodrębnioną mocnym konturem z tła kamiennej ściany o geometrycznym rysunku. Druga część malowidła przedstawiona jest malarsko: na skalnym występie stoi skrzydlaty szatan wtopiony w krajobraz z brunatnymi pagórami, iglastymi drzewami i szpalerem liściastych drzew na horyzoncie.

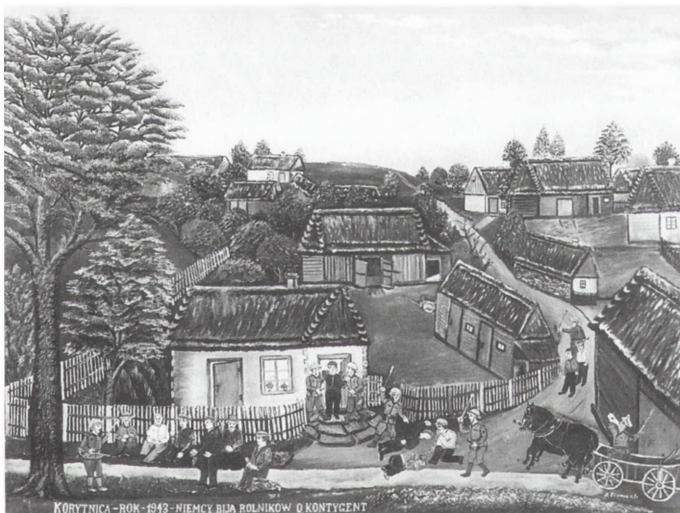
Pozostałe obrazy o treści religijnej odnoszą się głównie do epizodów z życia i męczeństwa Chrystusa: *Boże Narodzenie* (49,5 x 70; MNKi/E/5423), *Chrystus w Ogrójcu* (70 x 50; MNKi/E/5432), *Chrystus z krzyżem* (85,5 x 61; MNKi/E/5428), *Pan Jezus na krzyżu* (49 x 70; MNKi/E/5429) i *Chrystus w grobie* (50 x 70; MNKi/E/5430). Są to kolejne warianty tematów malowanych przez artystkę z upodobaniem. Pod względem artystycznym obrazy te są nieco słabsze od znajdujących się dotychczas w zbiorach naszego muzeum, ale cenne ze względów dokumentacyjnych, zwłaszcza po śmierci autorki. Trzy inne prace przedstawiają wizerunki świętych: *Matka Boska Częstochowska* (70,5 x 47,5; MNKi/E/5425) namalowana w sposób konwencjonalny, *Święty Paweł Apostoł* (89 x 66; MNKi/E/5431) przedstawiony na tle ściany z zaznaczonymi konturami geometrycznymi podziałami i *Święta Małgorzata* (70 x 49; MNKi/E/5426). Ten ostatni obraz jest tym cenniejszy, że jest to jedyny w zbiorach wizerunek tej świętej męczennicy. Jej postać, przedstawiona w szatach królewskich, z krzyżem w ręce i smokiem (kuszającym ją szatanem) pod stopami, namalowana jest na tle baśniowego krajobrazu z zabudowaniami kościelnymi na horyzoncie.

W tym samym zespole malowideł znajdują się dwa obrazy o tematyce świeckiej: *Pałac Hitlera* (50,5 x 70; MNKi/E/5427) oraz *Ukłony Bogu po skończonej pracy* (50,5 x 70; MNKi/E/5422). Pierwszy z nich namalowany został na podstawie oglądanej niegdyś fotografii, (zamieszczonej w niemieckiej gazecie) przetworzonej po latach w wyobraźni artystki. Przedstawia zabudowania pałacowe o fantazyjnej architekturze i żywej kolorystyce wkomponowane w bajkowy pejzaż. W górze – pagóry pokryte zie-

lenią o różnym nasyceniu barwy, między nimi pierzaste korony drzew oraz brunatno-zielone i brązowawe karłowate krzewy. W dole malowidła znajduje się szeroki pas brunatno-zielonej ziemi obsadzonej regularnie trzema rzędami rytmicznie ułożonych sadzonek.

Tematem drugiego obrazu jest pełna lirycznego nastroju scena rodzajowa z życia wsi. Na pierwszym planie, na zielonej łące grupka wieśniaków: kobiety z pochylonymi w modlitwie głowami, mężczyźni ze zdjętymi nakryciami głowy dziękują Bogu za możliwość ukończenia pracy w polu. Na dalszym planie namalowała artystka pas zielono-brunatnej ziemi z zaznaczonym rysunkiem pól, a na horyzoncie – na tle błękitu nieba – różową sylwetę kościoła z przyległym doń cmentarzem i fragment fantazyjnej budowli.

Twórczość Józefa Firmantego (1913-1995)³, chłopskiego malarza ze wsi Korytnica koło Szydłowa, jest bogato udokumentowana w zbiorach muzeum. Był rolnikiem z zawodu, a malarzem i poetą z zamiłowania. Malował i opisywał życie w rodzinnej wsi. W malarstwie Firmantego znalazły odbicie zarówno niezwykle silne poczucie więzi z miejscem urodzenia jak i ogromna wrażliwość na urok przyrody i ludzki los. Po śmierci artysty rodzina malarza (zgodnie z jego wolą) przekazała w darze do naszego muzeum obraz namalowany około 1980 r., zatytułowany: *Korytnica rok 1943. Niemcy biją rolników o kontyngent* (68 x 92; MNKi/E/5433). Kompozycja przedstawia fragment wsi z autentycznymi wiejskimi zabudowaniami na tle wczesnojesiennego popołudnia z zachodzącym na horyzoncie słońcem. Ten sielski spokój zakłóca scena rozgrywająca się na pierwszym planie obrazu: niemieccy żandarmi egzekwują brutalnie powinności wobec okupanta od grupki bezbronnych chłopów. Tę scenę, oglądaną własnymi oczyma, podobnie jak i inne obrazy o tematyce wojennej, utrwalił artysta pod wpływem głębokich przeżyć z czasów okupacji, którą spędził w rodzinnych stronach. Obraz, utrzymany w tonacji zimnej (brunatno-zielonawo-szarej), na-

Ryc. 19. Józef Firmanty, *Korytnica, rok 1943. Niemcy biją rolników o kontyngent*, ok. 1980 nr inw. MNKi/E/5433

³ B. Erber *Józefa Firmantego malowana droga życia* (katalog wystawy). Kielce 1989; J. Skotnicka *Ni to malarz, ni poeta, zwykły rolnik z Kielecczyzny* „Ikar” Kielce 1996 nr 5, s.14-15.

malowany został w typowej dla tego artysty konwencji naiwnego realizmu techniką olejną na płótnie.

Jan Bernasiewicz (1906-1984)⁴ znany był powszechnie jako twórca niezwykłej galerii rzeźb w swoim ogrodzie, we wsi Jaworznia-Gniewce koło Piekoszowa. Galerię, którą kreował na muzeum polskości, realizował w latach 1966-1984, w przeświadczeniu, że został powołany do spełnienia ważnej misji – ocalenia dziedzictwa kulturowego. W ogrodzie znaleźli miejsce wszyscy, którzy przysłużyli się Polsce, a także ci, którzy zasłużyli na to, by ich wyrzeźbić. Toteż obok królów, papieży, pisarzy, poetów, generałów stali bliscy i znajomi, a wśród nich postacie z legend, baśni, wyobrażenia aniołów, diabłów i zwierząt. W latach 1979-1984 ogród Jana Bernasiewicza budził duże zainteresowanie jako jedno z najciekawszych w kraju zjawisk artystycznych z kręgu sztuki samorodnej. Na krótko przed śmiercią artysta przekazał cały swój dorobek (około 700 przedstawień) do Muzeum Wsi Kieleckiej. 18 rzeźb z lat 1970-1980 ofiarował żonie Mariannie, która później przekazała je do zbiorów Muzeum Narodowego w Kielcach. Dar ten jest niezwykle cenny, albowiem są to jedyne prace tego artysty w bogatej kolekcji rzeźby ludowej naszego muzeum.

Bernasiewicz rzeźbił tylko w drewnie: pniach, konarach i gałęziach. Całą swoją uwagę koncentrował na twarzach, nadając im, przy pomocy prostych cięć dłutem, indywidualne i rozpoznawalne rysy. Reszta figury pozostawała umowna. Korpus – zwykle bez rąk i nóg – stanowił klocek drewna (często nieokorowany) z naturalnymi krzywiznami, sękami i deformacjami, co potęgowało ekspresję przedstawienia. W zależności od zamysłu przybijał do korpusu ręce, nogi, dodawał rekwizyty.

Rzeźby Jana Bernasiewicza pozyskane do zbiorów etnograficznych to w większości figurki niedużego formatu o tematyce różnorodnej. Kilka z nich przedstawia kolędników z zespołu „Herody”: *Król* (wys. 35; MNKi/E/5403), *Diabeł I* (wys. 38; MNKi/E/5404), *Diabeł II* (wys. 38; MNKi/E/5405), *Żyd* (wys. 39; MNKi/E/5406), *Turek* (wys. 43; MNKi/E/5407), *Dziad* (wys. 39; MNKi/E/5408), *Śmierć* (wys. 39; MNKi/E/5409). Rzeźbiąc figurę Heroda, autor wykorzystał okorowany, przepołowiony pień drewna, w którym wyodrębnił częściową dużą głowę, resztę klocka pozostawił w stanie surowym. Bogato zdobiona korona (atrybut króla) i twarz postaci są w tym przedstawieniu opracowane starannie. Głowę diabła wyrzeźbił artysta w naturalnie ukształtowanym i rozwidlonym konarze drzewa. Wydrążone wgłębienia (pomalowane czerwoną farbą) tworzą oczodoły i usta, sęk – nos, umownie zaznaczona szyja przewiązana jest czerwoną wstążeczką. Rozwidlone gałązki tworzą rogi. Ruchome ręce z zaznaczonymi dłońmi wykonane są z przepołowionych patyków i przybite do korpusu gwoździami. Cała postać diabła, z wyjątkiem rąk pozostawionych w naturalnym kolorze drewna, pomalowana jest czarną farbą. Przy opracowywaniu *Śmierci* wykorzystał Bernasiewicz klocek brzozyowy o dekoracyjnym rysunku kory. Pomysłowo wyrzeźbiona głowa, wyciągnięta „w szpic”, tworzy z tyłu kaptur. Zgodnie z wyobrażeniem tej postaci twarz ma silnie zaznaczone łuki brwiowe i oczodoły oraz potężną szczękę z zębami. Nieproporcjonalnie duże ręce wykonane są z osobnych kawałków drewna: jedna ręka z naturalnie ukształtowanej gałązki w formie litery v, a druga z dwóch patyków połączonych ze sobą pod kątem prostym. Pozostałe postacie kolędników, wyrzeźbione w podobnej konwencji, są bardziej uproszczone: mają umownie zaznaczoną głowę, walcowaty korpus z pozostawioną korą i podkreślone szczegóły identyfikujące postać, np. *Żyd* ma długą brodę, *Turek* – wysoką czapę z wyrzeźbionym półksiężcem. Treść

⁴ B. Erber *Jan Bernasiewicz – twórca ogrodu rzeźb*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” t. 15: Kraków 1990, s. 259-304; K. Wójcik *Meister Jan, Die Welt des Holzbildhauers Bernasiewicz*. Gustav Kiepenheuer Verlag Leipzig und Weimar 1986.

Ryc. 20. Jan Bernasiewicz,
Król, 1970-1980, nr inw.
MNKi/E/5403

Ryc. 21. Jan Bernasiewicz *Kolbe*, 1970-1980, nr inw. MNKi/E/
5410

pozostałych prac tego autora jest różnorodna. Dwa przedstawienia wyobrażają żonę rzeźbiarza: *Maria Bernasiewiczowa* – popiersie (wys. 10,5; MNKi/E/5418) oraz *Maria Bernasiewiczowa* (wys. 56; MNKi/E/5420) – cała postać, która odziana jest w szatę podkreślającą jej anatomiczne kształty (biust, talię i biodra) z włosami upiętymi w kok. Własne popiersie *Jan Bernasiewicz* (wys.10; MNKi/E/5419) wyrzeźbił artysta w naturalnie ukształtowanym konarze drzewa z pozostawionym odrostem (garbem). Twarz ma schematycznie wydobyte rysy i namalowany czarną farbą zarost: sumiaste wąsy i krzaczaste brwi. Postać w ujęciu do pasa, w okularach, to *Kolbe* (wys. 38; MNKi/E/5410), inna postać męska z długą, namalowaną na bezrękim korpusie brodą – *Mikołaj Rej* (wys. 34; MNKi/E/5411). Kolejne prace to: wyrzeźbiona w klocko (plytkim reliefem) *Postać kobieca* (wys. 38; MNKi/E/5412), umownie potraktowana *Postać męska* (wys. 35 MNKi/E/5413), przedstawienie o czterech powielonych twarzach *Światowid* (wys. 16; MNKi/E/5415) i *Strach* (wys. 21; MNKi/E/5414) – duża twarz wyrzeźbiona w okorowanym pniu drzewa z pozostawionymi naturalnymi sękami. Dwie ostatnie pozycje z tego przekazu to dwa, naturalnej wielkości ptaki – przepiórki (wys. 19; MNKi/E/5616-5617) o dość nietypowym dla tego artysty realistycznym modelunku: kształtnych łebkach, proporcjonalnych dziobach i oczach z podkreślonymi (niebieskim długopisem) źrenicami.

W zbiorach sztuki ludowej wyodrębniono – jako osobne pozycje inwentarzowe niektóre wyroby ceramiczne: dwie figurki gliniane ze sceną rodzajową *Chłop na koniu z radłem*, wykonane w latach 1950-1960 przez Stanisława Pastuszkiewicza z Iłży, oraz trzy prace Krystyny Mołdawy z Rędocina: dwie kropielniczki ze sceną Ukrzyżowania i figura Chrystusa Frasobliwego. Do inwentarza wpisano także dwie zabawki gliniane: gwizdek w formie ptaszka Julianny Kowalskiej z Chałupek i miniaturę dżba-

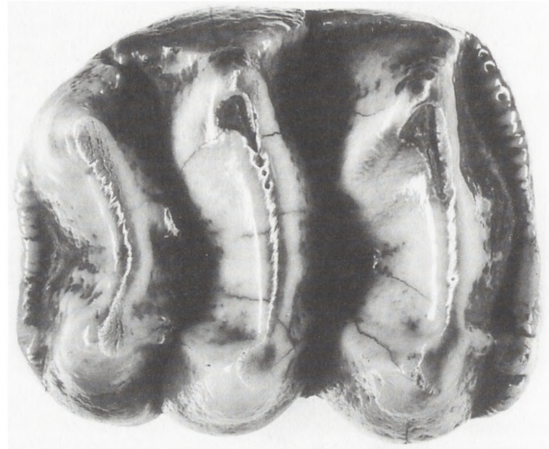
nuszka Stanisława Seweryńskiego z Odrowąża. Wyroby garncarskie – „kugielniki” (formy na ciasto) zrekonstruował dla potrzeb muzeum według dawnego wzoru Jarosław Rodak z Rędocina.

Janina Skotnicka

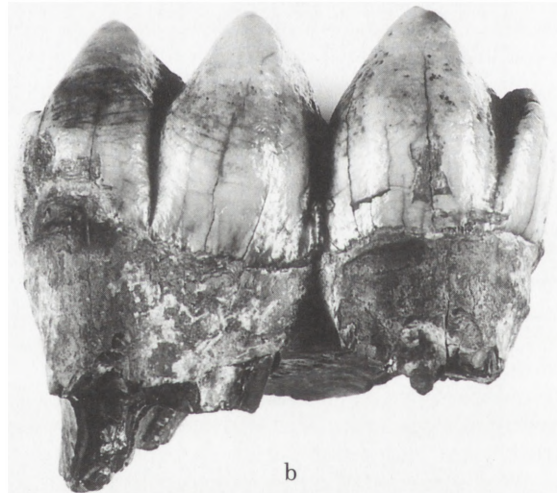
DZIAŁ PRZYRODY

1996-1997

W omawianym okresie wpłynęły 3 eksponaty: jeden zakup i dwa dary. Najcenniejszym nabytkiem jest ząb przedtrzonowy mastodonta *Mostodon sp.* (trzeciorderowego słonia kopalnego) znaleziony w latach 1930-1939 w okolicach Chmielnika. Interesujące są okoliczności pozyskania tego okazu. Należy w tym miejscu przypomnieć historię sprzed kilku lat. Otóż w 1995 roku ustalono, że będący w zbiorach muzeum od czasów Muzeum PTK ząb przypisany nosorożcowi kopalnemu – o czym informował napis na naklejonej na eksponacie kartce – jest zębem przedtrzonowym trzeciorderowego słonia kopalnego *Deinotherium giganteum* Kaup, 1829¹. Była to ważna konstatacja, gdyż do chwili odkrycia tego gatunku w kieleckim muzeum – w Polsce go nie stwierdzono. Sprawa została nagłośniona w prasie, która przytoczyła widniejącą na kartce napis zawierającą ważną informację o czasie i miejscu odnalezienia eksponatu: „znaleziony w 1878 r. w łomie kamienia pod samym Chmielnikiem, ul. Kielecka”. Po doniesieniach prasowych zgłosił się do muzeum pan Jerzy Spolitek z zębem zwierzęcia kopalnego, który okazał się być przedstawianym tu zębem mastodonta. Według rela-

a

b

Ryc. 22. Ząb przedtrzonowy mastodonta, a – widok z góry, b – widok z boku

¹ P. Król *Ssaki kopalne czwartorzędu Polski w zbiorach przyrodniczych MN w Kielcach*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach”, t. 19: Kielce 1998, s. 315.